

Makkai Kinga

A permanens nevelés fogalmi kérdései és szükségessége

„Tota vita schola est” (Comenius)

Az utóbbi évtizedben megszáporodtak azok a konferenciák, rendezvények, megbeszélések, tanácskozások, amelyeken mélyebben vagy érintőleg, központi témaként vagy csak járulékosan, komolyan gondolva vagy csupán jelszószerűen szóba hozzák a holtig tanulás gondolatát. Gyakran különböző kifejezéseket használnak, feltehetően ugyanannak a törekvésnek vagy elképzelésnek az érzékeltetésére, máskor pedig úgy tűnik, hogy bár a használt kifejezés azonos, értelmezése mégis eltérő.

Régen teljes mértékben általános volt az, hogy egymás mellett, párhuzamosan (és sokszor egymástól függetlenül) beszéltek *iskolai oktatásról* (nevelésről, képzésről, tanításról, tanulásról) és *felntőtktatásról* (felntőtkképzésről, felntőtknevelésről), kifejezve és érzékeltetve azt a meggyőződést, hogy a kétféle oktatás között nincs is lényegi kapcsolat. Később aztán, a felntőtktatás különböző kérdéseinek tisztázására összehívott kongresszusokon, szimpozionokon feltűnik a *folytonos, permanens* – egész életre kiterjedő – *képzés (át-, továbbképzés), oktatás, nevelés* terminusa, de még mindig jobbra tekintet nélkül a gyermek- és ifjúkorban végbement iskolázásra. Míg végül logikusan és szükségképpen kap egyre szélesebb teret a folytonos képzés részleges koncepcióját is túlhaladó nézet, amely egyetlen átfogó, *egységes* folyamatnak fogja fel korunk emberének szakadatlan nevelését, a permanens nevelést.

Egyes szerzők a permanens nevelés fogalmát az egész életen át tartó tanulás kifejezéssel azonosítják, holott a permanens nevelés az egész életre kiterjedő tanulás folyamatos segítése, megszervezése, optimális feltételeinek biztosítása. A permanens nevelés ilyen szempontból magában foglalja az egész életre kiterjedő tanulás fogalmát, pontosabban arra irányul. Ilyenképpen lehetetlen a permanens nevelés fogalmával foglalkoznunk úgy, hogy figyelmen kívül hagynánk a tanulás permanenciájának kérdését. Ezért célszerű a permanens tanulás fogalmából kiindulni, amikor a permanens nevelés fogalmi kérdését vizsgáljuk.

Boshier (1998) a két fogalom közötti alapvető különbségre hívja fel a figyelmünket. A tanulás fogalmában az egyén saját tanulmányi előmeneteléért való személyes felelőssége direkt módon megjelenik. Ahhoz, hogy foglalkoztathatók maradjanak, az embereknek (mint fogyasztóknak) egyénileg kell felelősnek lenniük abban a tekintetben, hogy igényeik szerint mit választanak az oktatási és képzési piacon megjelenő szolgáltatásokból. Az oktatáshoz és a képzéshez való hozzáférés biztosítására azonban olyan társadalmi feltételek megteremtésére van szükség, amelyek ezt a stratégiát megvalósíthatóvá teszik. Ennek eléréséhez olyan kormányzati vagy más szervre van szükség, amely politikákat, finanszírozási rendszereket dolgoz ki, amelyek ideális esetben egyrészt egy formális környezethez kapcsolódnak (így az oktatási és képzési rendszerekhez), másrészt egy részben formális környezethez (a fenti rendszereken kívül, de szervezett társadalmi szervezetekhez kapcsolódva), harmadrészt egy informális környezethez (amely az egyének által kezdeményezett tevékenységeket foglalja magában). Az egész életen át tartó oktatás kifejezés tehát az állandóan jelen lévő köznevelés és a rendszeres cselekvés szükségességére mutat rá.

Bardócz András szerint a jövőben az emberiségnek a tanulás oly mértékben válik az élete részévé, hogy döntően meghatározza azt, élete jellemzője lesz (Bardócz, 2000). Ennek személyes oka lehet egyrészt a térbeli mobilitás megnövekedése, másrészt a folyamatos társadalmi fejlődés. Szakítás a korábbi életformával, amelyben a rutin uralkodott, azaz bizonyos feladatra vagy feladatcsoportra fel lehetett készülni, majd ezt a feladatot hosszú időn keresztül lehetett végezni. Ily módon stabil társadalmi rendbe illeszkedve élhette életét az egyén. Ma azonban nem lehet korlátozott idő alatt eredményesen felkészülni egyetlen életpályára sem. A lifelong learning tehát nem második esély, nem szakképzés, nem továbbtanulás, hanem az egyre agresszívabb környezetben a túlélést biztosító létforma.

A permanens neveléssel és művelődéssel foglalkozó szakemberek szerint a folytonos tanulás gondolata talán már Konfuciusznál és Arisztotelésznál felbukkan. Mégis, e korai felismerések ellenére csak napjainkban kap új jelentőséget, megkülönböztetett figyelmet, szélesebb értelmet. A permanens nevelés modern, huszonegyedik századi eszméje több és más, mint egy régi eszme továbbélése, és megvalósítása esetében is többről van szó, mint a történetileg kialakult gyakorlati formák megerősítéséről. Bár történetileg visszanyúl a '60-as, '70-es évek időszakába, a felgyorsult informatikai, technikai fejlődéssel és ehhez kapcsolódóan a nevelési gyakorlatban és a pedagógiai tudományban új problémák megjelenésével megy végbe.

A nemzetközi pedagógiai szakirodalomban a '60-as évek elején kezdenek szaporodni azok a publikációk, amelyek egyre inkább a nevelésügyről való gondolkodás központjába állítják „az élethossziglani nevelés” (lifelong

education), „permanens nevelés” (permanent education) terminológiákkal kifejezett problematikát. Az akkor megindult kutatási és fejlesztési törekvések mit sem vesztek intenzitásukból.

A fogalom tartalmi módosulását Budai Ágnes *Az egész életen át tartó tanulás* című tanulmányában elemzi. Tanulmányában az szerző áttekinti a fogalom hetvenes évekbeli megszületésétől, visszaszorulásától, majd kilencvenes évekbeli újbóli megjelenésétől szinte napjainkig tartó terminológiai változásokat.

Manapság az egész életen át tartó tanulás az EU-politika egyik központi elvévé is vált. Az eredetileg az 1973-as Janne-jelentésben szereplő fogalom 1991-ben két másik EU-bizottsági dokumentumban újra felbukkant: az Európai Közösség felsőoktatásról szóló jegyzékében (*Memorandum on Higher Education in the European Community*). Azt az ajánlást fogalmazta meg, hogy a magas képzettséget adó képzéseket sokkal szélesebb körben kell hozzáférhetőkké tenni, illetve a tudás és készségek felfrissítését és továbbfejlesztését szolgáló lehetőségeket szintén fejleszteni kell.

1997-ben az addigi oktatási programokról beszámoló és a jövőben megvalósítandó *A tudás Európájáról szóló Bizottsági Közlemény (What the programmes have achieved: Towards a Europe of knowledge)* a 2000–2006 közötti periódusra az uniós oktatási és képzési programokat az egész életen át tartó tanulás céljának szenteli.

A lifelong learning fogalomnak több magyar fordítása használatos, beszélünk egész életen át tartó, élethosszig tartó, egész életre kiterjedő tanulásról, de előfordul a folyamatos, permanens tanulás kifejezés is.

A permanens tanulás olyan átfogó és folyamatos – formális vagy informális módon történő – tanulási tevékenység, amely a tudás, az ismeretek és a képességek fejlesztése céljából történik. Ez a koncepció magában foglalja a minden életkorra, valamennyi tanulási szintre és módra kiterjedő elemet, célra irányuló, tudatos tevékenységet értve tanuláson.

Az Európai Bizottság által készített Memorandum azonban túllép a tanuláson ezen a leszűkített definícióján, és számol a nem tudatos, véletlenszerű tanulóval is. A tanulási tevékenység három formáját különbözteti meg: formális tanulás (formal learning), nem formális (non-formal learning) és informális tanulás (informal learning). Mostanáig a tanulás a legtöbb ember, a közgondolkodás számára elsősorban formális (intézményes keretek között folyó szervezett) tanulást jelentett. A hasznos tanulás különböző élethelyzetekben, családban, szabadidőben, a társas élet és munka közben is történhet, illetve szándékosan vagy szándéktalanul (ez utóbbit szociális tanulásnak is nevezzük). A számítógépek iskolai és otthoni elterjedése különösen fontossá teszi az informális tanulásra való építést, amely a tanulás, tanítás megújulásának forrása lehet. A nem formális és az informális tanulás szerzett kompetenciák értékelésére C. Cuceş hívja fel a figyelmet különböző integrálási modelleket ajánlva a három tanulási típus kiegészítésére. (Cuceş, 1999.)

A Memorandum az egész életre kiterjedő tanulás új modelljét ismerteti, amely a lifelong learning fogalom mellett, azt kiterjesztve bevezeti a lifewide learning kifejezést is. Ez az élet teljes szélességét átfogó, az élet egészére kiterjedő tanulásként értelmezhető, és a tanuláshoz egy újabb, eddig ritkábban szóba került dimenzióját emeli ki. Míg a lifelong learning az idődimenzió mentén helyezi el a tanulás folyamatát, addig a lifewide learning a tanulás minden életterületre és élethelyzetre kiterjedő, transzverzális jellegét helyezi előtérbe. Az egész életre kiterjedő tanuláshoz ez a kétdimenziós modellje (tér- és idődimenzió) egységes keretben kezeli a tanulás időbeli kiterjedését és a három alapvető tanulási formát. (A függőleges tengely mentén haladva az egyén életciklusának különböző, egymást időben követő tanulási folyamatok következnek egymásra. Ez a permanens tanulás vertikális dimenziója. A vízszintes tengely a különböző kontextusokat, helyeket és helyzeteket jelöli, amelyekben az adott tanulás éppen történik. Ez a horizontális dimenzió.)

A témával kapcsolatos román szakirodalom (J. Jinga, C. Cuceş stb.) a nevelés felől közelíti meg a problémát, hangsúlyozva, hogy a permanens nevelés fogalma elsősorban a személyiségfejlesztés permanens segítése és a tanulás megszervezése szempontjából fontos. A permanens nevelést a nevelés *új dimenziójaként, irányelveként* tartják számon. Tanulmányaikból kiderül, hogy a permanens nevelés nemcsak a felnőttoktatást foglalja magában, hanem speciális feladatokat ró az intézményes oktatásra is.

Nagy József nevelésről vallott felfogására alapozva a permanens nevelés egy olyan nyílt oktatási, nevelési rendszer, amely nevelési célokból, feladatokból, nevelési formákból és stratégiákból áll (ezek alrendszerként is felfoghatók), amelyek biztosítják a személyiség (kognitív, személyes, szociális és speciális) kompetenciáinak folyamatos fejlesztését, valamint segíti az egész életre kiterjedő önálló, önszabályzó tanulás képességének és vágyának kialakítását. (a tanulás képessége és a tanulás akarása). Kétségtelen, hogy a permanens nevelés fogalma felöleli a nevelés összes ciklusait, formáit és szintjeit. Ezt igazolja a permanens nevelés Bernáth-féle meghatározása is, mely szerint a permanens nevelés differenciált, egyszerre több szinten folyó, az emberi élet minden oldalára kiterjedő, módszereiben és szervezeti formáiban a követelményekhez alkalmazkodó és minden új és hatékony eszközt a maga helyén beiktató, az egész társadalomra kiterjedő hatásrendszer célszerű és rendszeres működtetése. (Bernáth, 1977.)

Ma még kevés szerző foglalkozik a permanens nevelés iskolával szemben támasztott követelményeivel, a permanens nevelés szükségessége viszont egyre inkább meggyőződéssé válik. Glatz Ferenc a korunkban még tartó

tudományos-technikai forradalmat, amelyet sokan *informatikai* vagy *információs* forradalomnak tekintenek, társadalmi és kultúrfogalomként fogja fel. „Korunk meghatározó jelensége az emberi érintkezési kultúra forradalma. Ezen érintkezéskultúra forradalmának csak eszköze az informatika. Az új tényező felhívja figyelmünket az emberek informáltságának szerepére.” (Glatz, 2000.) A szerző három információs forradalomról beszél.

Az utolsó a *szabad információáramlás* kora, amelynek kibomlását most éljük meg. Lényege: az információáramlás akadálytalaná válik, minden közösségi szervezeten – egyházon, iskolán – kívül is, individuálisan beszerezhetővé, módosíthatóvá és hagyományozhatóvá válik.

Tény, hogy korunk információs forradalma az új információközvetítő, -tároló és -felhasználó technikán nyugszik. Ez mind szélesebb tömegek számára teszi hozzáférhetővé az ismereteket. És ahogy a korábbiak esetében: nemcsak az ember formálja a maga szempontjából a technikát, de maga is idomul hozzá. A mostani információs forradalom, amelyben élünk, az érintkezéskultúrában az individuális mozzanatot juttatja győzelemre. Mindezen tényeket a nevelésnek is figyelembe kell vennie. Az ember egyéni ismeretszerzési folyamatában egyre inkább előtérbe kerül az önállóság, az önálló tanulás technikáinak és formáinak a kiművelése. Ma már az ismeretszerzést nem vállalhatja fel egyedül az iskola. Hiszen a tanult ismeretek egyik napról a másikra elavulttá válnak. Minden tanulóban az új ismeretszerzés képességét, meglévő ismeretek újrendezését, átstrukturálási képességét kell kialakítani. Ezenkívül elengedhetetlen feltétel a permanens tanuláshoz való pozitív attitűd, a motiváció.

Egyes szerzők elsődlegesen a *gazdasági élet* szükségleteit tartva szem előtt jutnak el az állandó tanulás jelenkorban növekvő jelentőségéhez. Mások a *társadalmi* beilleszkedésnek – a közéleti mobilitásnak, az állampolgári közérzet javításának – lehetőségeit és formáit latolgatva remélnék megoldást a permanens tanulásban. De akadnak olyanok is, akik a *személyiség* oldaláról értékelik elsősorban a permanens nevelést, művelődést, keresve az önmegvalósítást, a személyes kiteljesedést, a belső (emberi) harmónia megteremtésének lehetőségét.

A témával összefüggő fejtegetések zöme azonban az *okok sorát* említi, amely folytonos tanulásra készíteti a ma és a holnap emberét. És valóban: a permanens tanulás egyre inkább mindennapivá válását nem lehet egyetlen körülménnyel magyarázni, mint ahogyan rendeltetését sem szabad leszűkíteni a munkaerő értékének növelésére vagy a társadalmi mobilitás problémájának megoldására stb. Kiváltképpen abszurd, ha bárki – akarva, nem akarva – eltévelyt az egyes országok alapjaiban eltérő társadalmi berendezkedésétől.

Egy másik tényező, mely életre hívja a permanens nevelés szükségességét, a globalizációs tendencia. Az informatika segítségével felerősödnek a *globalizálódási* tendenciák: mind a termelésirányításban, -szervezésben, kereskedelemben, mind az egyéni közlekedés- és helyváltoztatás rendszerében. Az információs forradalom kiteljesedése felértékeli a tudásipar, és abban a kutató és a fejlesztésre képes értelmiség szerepét, ezért a társadalom egyénei számára egyre fontosabb a szervezett vagy egyéni keretek közt szerzett tudás birtoklása.

A műveltségi viszonyok, művelődési állapotok végső soron termékei, következményei a fennálló gazdasági-társadalmi helyzetnek. A közműveltség ugyanakkor feltétele is sok tekintetben a sikeres és eredményes társadalomfejlesztésnek. A művelődés a gazdasági növekedés elsőrendű alaptényezője, mint ahogyan az állandóan növekvő termelés nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy a művelődési rendszer továbbfejlődjön, a tanulási lehetőség bővüljön. Kiváltképpen nyomatékosra teszik a kultúra szerepét a szemünk előtt kibontakozó fejlődési tendenciák. A kiművelt emberfők sokaságának az előttünk álló esztendőkből jut kitüntetett szerep.

A *tudomány és a technika fejlődésének* lényege a termelőerők gyökeres minőségi átalakulása. Magára a munkára egyre kevésbé a fizikai erő kifejtés, és *egyre inkább a szellemi alkotóképesség* lesz jellemző.

A tudomány, a technika, az informatika gyors ütemű fejlődése átfogja az ember életének minden területét, behatol a társadalom minden szférájába. A jövő problémáival kapcsolatban két állandó tényező határozható meg – és ez a változás, illetve a fejlődés ütemének felgyorsulása.

A szakmák, foglalkozások szempontjából általános jelenség, hogy a régi szakmák közül egyesek átalakulnak, mások elsovradnak. Ezzel párhuzamosan új szakmák tűnnek fel. Az új szakmák általános jellemzői, hogy magasan kvalifikáltak, széles profilúak. Statisztikai adatok bizonyítják, hogy a világ lakosságának több mint 50%-a élete folyamán legalább egyszer szakmát, de ha nem is szakmát, munkahelyet változtat. Ez számára új kihívásokat jelent. Arra ösztönzi, hogy élete végéig tökéletesítse szakmai tudását, kibővítse, felfrissítse képzettségét. Ma már nem mondhatjuk azt, hogy az iskola végérvényesen felkészít egy adott szakmára. Az ismeretek elavulási üteme oly mértékben felgyorsult, hogy gyakori felfrissítést igényel attól, aki lépést akar tartani szakmai téren a technikai fejlődéssel, illetve meg akarja őrizni versenyképességét, kompetenciáját. A mai kor felnőttje már egyidőben dolgozik és képzi magát. Ebben rejlik a permanens nevelés potenciálja. Ma a permanens tanulás szükségszerű életforma.

Fokozott igényeket támaszt, egyben feltételez a *közéletiség* fejlesztése. Az EU közleményeiben központi célként szerepel a közéleti ügyekben aktívan részt vállaló állampolgár lehetőségeinek kiszélesítése, tanulási igényeinek kielégítése.

Az önkifejtésnek, a személyiség több irányú kibontakozásának növekvő mértékben teremt lehetőséget a *szabad idő*. A szabad idő jelentősége nem csupán abban van, hogy az emberi kiteljesedésnek nyújt keretet, hanem hogy a szabad idő eltöltésének mikéntje visszahat arra a személyre, akinek egyre több szellemi kapacitásra van, lesz szüksége csökkenő munkaidejében.

Összefoglalva és csoportosítva a következő tényezők és körülmények sürgetik a permanens nevelés elméletének és gyakorlatának továbbfejlesztését:

- a) a tudomány és technika fejlődésének felgyorsulása és a termelési folyamat újonnan kibontakozó vonásai;
- b) új tendenciák megjelenése a munkamegosztásban;
- c) a tudás szerepének és jellegének változásai (információrobbanás, az ismeretek elavulási ütemének felgyorsulása stb.);
- d) a szabad idő szükségletei;
- e) a tömegek társadalmi tevékenységében végbemenő változások.

A fentiekben tényekkel igyekeztem alátámasztani, hogy a *permanens nevelés* nem szépen hangzó frázis, hanem nagymértékben változó világunk immáron sürgető igénye, a modern ember válasza azokra az újszerű nehézségekre és gondokra, amelyeket az élet vállaira rakott. Az egész életen át tartó tanulást nem az teszi – köznapi és tudományos értelemben – izgalmassá, hogy régen kevesen, ma többen vagy sokan beszélnek róla, hanem hogy élő, valóságos, *mindennapi gyakorlattá* kell tenni.

A permanens nevelés alaptényezője, ilyen körülmények között is, az iskola marad. A permanens nevelés tendenciája új feladatok elé állítja a ma iskoláját. Elsősorban nyitottságot feltételez részéről, belső és külső nyitottságot. A nyitottság lényege az együttműködés, illetve a szervezeti intézményi integráció. Ez a nyitottság kétirányú: horizontális és vertikális.

A horizontális irányú együttműködés, illetve integráció főbb területei:

- az iskola és az otthon;
- az iskola és a lakóhelyi közösség;
- az iskola és helyi társadalmi szervezetek;
- iskola és kulturális intézmények, szervezetek;
- az iskola és a tömegkommunikációs szolgáltatások;
- a „tantervi anyag” és iskolán kívüli tevékenységek stb.

Ez a fajta együttműködés együtt jár a nevelés horizontális síkú kiszélesítésével, ami a formális, informális és nonformális nevelési formák integrálását feltételezi.

A vertikális irányú együttműködés főbb területei:

- az iskoláskor előtti nevelés és iskola;
- egyes iskolafokokozatok;
- az iskola és felnőttképzés (továbbképzés) közötti együttműködés.

A permanens nevelés rendszerébe ágyazott iskola a képzés minden szintjén elveszti az ismeretközlésben fennálló monopóliumát, ezzel együtt fokozódnak feladatai mind a tanulás megtanítása, a tanulás iránti pozitív attitűd kialakítása, mind a nevelés, az érzelmi és a szociális intelligencia fejlesztése területén, s e kétirányú tendencia kikényszeríti az iskola „különállásának”, „befelé forduló” jellegének oldódását, majd felszámolását, és arra ösztönzi, hogy az újabb kihívások függvényében újragondolja oktatási, nevelési céljait, s az azt segítő módszertárát.

Felhasznált irodalom

Bernáth József: *Iskola és önművelés*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.

Budai, A.: Az egész életen át tartó tanulás. In *Új Pedagógiai Szemle*. I. évf. 2000. 11.

Cosma, T.: Educația și provocările lumii contemporane. In *Psihopedagogie*. Constantin Cucuș (coord), Polirom, Iași, 1998.

Delors, J.: *Oktatás – rejtett kincs*. UNESCO-könyvek, Osiris Kiadó, Budapest, 1997.

Faure, E., *A învăța să fie*. E.D.P, București, 1974.

Glatz, F.: Információs társadalom – Az ipari és technikai forradalmak természetéről. In *Ezredforduló*. 2000/3.

Jinga, J.: *Educația permanentă*. Editura științifică și enciclopedică, București, 1979.

* *Memorandum asupra Educației permanente*. <http://www.edu.ro/cartealb.htm>

* *Lifelong Learning*. <http://www.oki.hu/upsz>

* Bardócz András: *Mi bajotok az iskolával?* <http://www.oki.hu/upsz>